

УДК:314.18:331.522.4(477.44)

Фіщук Н.Ю., к.с.-г.н., доцент
Фіщук Б.П., к.с.-г.н., доцент
Вінницький національний аграрний університет

ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ВІДТВОРЕННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СЕЛА ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

В процесах відтворення трудового потенціалу сільських поселень основна увага акцентується на демографічних факторах формування та якості трудових ресурсів в аграрному секторі області.

Ключові слова: трудовий потенціал, демографія, ринок праці, зайнятість, депопуляція, міграційні процеси.

Вступ. Трудовий потенціал був, є і залишається не лише важливою складовою ресурсного потенціалу країни, галузі, регіону чи окремого підприємства, але і основою продуктивних сил. Від рівня використання наявного трудового потенціалу залежить становлення України як суверенної держави. Вивчення закономірностей та факторів формування трудового потенціалу невід'ємно пов'язано із дослідженнями на ринку праці - найважливішого елементу ринкової економіки. Наявність трудового потенціалу вносить певний соціальний і економічний сенс в питання розбудови ринку праці, його ефективного функціонування, поліпшення системи зайнятості населення. Особлива роль трудового потенціалу в сільському господарстві. Його трудовий потенціал, будучи однією з головних умов розвитку сільськогосподарського виробництва, водночас спричиняє складні проблеми, пов'язані з продуктивністю праці та зайнятістю. З огляду на особливість сільських ринків праці, формується специфічна професійно-кваліфікаційна, соціально-економічна й демографічна структура працівників. Для того, щоб реально оцінити трудові можливості країни, регіону чи галузі, необхідно знати реальний стан їхнього трудового потенціалу, тобто дослідити ефективність використання останнього, яка значною мірою залежить від змін кількісно-якісних його характеристик.

Постановка завдання. Дослідження проблем забезпечення та використання трудових ресурсів села ніколи не втрачало своєї актуальності і знаходилося в центрі уваги багатьох дослідників. Вагомий внесок у дослідження проблем використання трудового потенціалу та його складових внесли і вносять такі відомі вчені, як О.А. Бугуцький, Д. Богиня, М. Голдін, М.

Долішній, В. Дієсперов, В. Злупко, О. Котляр, В. Костаков, Г. Купалова, В. Лишиленко, Є. Лібанова, І. Лукінов, В. Онікієнко, Б. Попов, П. Саблук, М. Скаржинський, К. Якуба та інші. Події останніх років зробили проблему відтворення трудового потенціалу сільських поселень особливо гострою і актуальною. Затяжна економічна криза в державі, «підсилена» проявами світової фінансової кризи спричинили масове безробіття, падіння і без того невисокого рівня життя пересічних українців, негативно позначилось на демографічних характеристиках. Відомо, що трудовий потенціал формується під впливом багатьох чинників. Метою нашої публікації є висвітлення стану та основних тенденцій демографічної ситуації у Вінницькій області, як однієї із критично важливих складових відтворення трудових ресурсів.

В сучасних дослідженнях щодо проблем відтворення трудових ресурсів спостерігається значне зміщення акцентів з простого кількісного аналізу статеві-вікової динаміки працездатного населення і розподілу його за сферами діяльності на поглиблене вивчення закономірностей формування якісних характеристик робочої сили та змін у відтворювальному механізмі. Тому при дослідженні процесу ефективного використання та відтворення трудового потенціалу необхідно з допомогою певної методологічної схеми виявити існуючі демографічні проблеми, які заважають формувати та раціонально залучати працездатне населення сільських територій в аграрне виробництво, запропонувати своє бачення їх розв'язання, шляхи реалізації запропонованих заходів.

Результати. В «Основних напрямках розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року» від 3 серпня 1999 року №958/99 зазначається, що «метою державної політики розвитку трудового потенціалу є створення правових, економічних, соціальних і організаційних засад щодо його збереження, відтворення та розвитку». Основні з них мають бути спрямовані на «створення належних умов для повноцінного відтворення трудового потенціалу і професійно-інтелектуального розвитку; створення можливостей для продуктивного його використання через відповідне економічне підґрунтя, збалансований регіональний розвиток, впровадження системи стимулів до праці, забезпечення умов праці і життя, а також реалізацію соціальних гарантій зайнятого і незайнятого населення в умовах формування ринкових відносин, що створить передумови для поліпшення всіх параметрів формування трудового потенціалу» [6].

Від початку процесу депопуляції в селах України (1979р.) до переходу її на все сільське населення пройшло 20 років (1999р.). У міських поселеннях це відбулось за значно коротший період: почавшись у 1992 році депопуляція стала характерною для всіх областей України у 2000 році.

Головною причиною демографічних втрат у чисельності як сільського, так і міського населення, є його звужене природне відтворення, яке характеризується негативною тенденцією, що прогресує.

В таблиці 1 приведені дані Всеукраїнського перепису населення, основною метою яких є отримання об'єктивних та цілісних даних щодо загальної кількості населення країни, та його демографічних і соціально-економічних характеристик. Крім цього в таблиці дані офіційної статистики. З таблиці видно, що населення Вінницької області помітно скоротилося і на 1 січня 2009 року складає 1665,1 тис. осіб, що на 107,2 тис. осіб менше, ніж у 2003 році. З усього наявного населення 861,3 тис. осіб або 512,7% - це сільське населення, а міське – 803,9 тис. осіб – відповідно 487,3%. Весь цифровий матеріал таблиць та діаграм отриманий із статистичних збірників Вінницької області [4].

Таблиця 1. Кількість наявного населення за даними переписів населення по Вінницькій області

Роки	Все населення, осіб	у тому числі		До загальної кількості населення, %	
		міське	сільське	міське	сільське
1939р. станом на 17 січня в сучасних межах*	2267688	270795	1996893	12	88
1959р. (на 15 січня)	2132571	363135	1769436	17	83
1970р. (на 15 січня)	2131902	542127	1589775	25	75
1979р. (на 17 січня)	2046255	720084	1326171	35	65
1989р. (на 12 січня)	1932629	857231	1075398	44	56
2003р. (на 5 грудня)	1772371	818910	953461	46	54
2006р. (на 1 січня)	1694486	802933	891553	47,4	52,6
2007р. (на 1 січня)	1693294	802041	891253	47,3	52,7
2008р. (на 1 січня)	1672234	812904	859330	48,6	51,4
2009р. (на 1 січня)	1665132	803856	861276	48,3	51,7

Зменшення чисельності сільського населення в цілому, особливо молодшого віку, свідчить про негативні тенденції в демографії сільського населення Вінницької області. Так, чисельність сільського населення станом на 1 січня 2008 року порівняно з 2000 роком зменшилась на 9,6% (для порівняння в Україні – на 5%) [1].

Однією з найважливіших характеристик демографічної ситуації є природний рух населення (табл. 2).

Таблиця 2. Природний процес відтворення населення Вінницької області

Показники	Всього осіб по роках					
	1970	1979	1989	2004	2007	2008
Кількість народжених, всього, осіб	30170	26847	24645	15077	16287	16711
- у міських поселеннях	9513	12057	12957	7251	8497	8670
- сільській місцевості	20657	14790	11688	7826	7790	8041
Кількість померлих, всього, осіб	22210	26752	26516	29378	29315	29428
- у міських поселеннях	4428	6414	7796	9704	9898	10100
- у сільській місцевості	17782	20338	18720	19674	19417	19328
Природний приріст населення, всього	7960	95	-1871	-14301	-13028	-12717
- у міських поселеннях	5085	5643	5161	-2453	-1401	-1430
- у сільській місцевості	2875	-5548	-7032	-11848	-11627	-11287

Як бачимо, динаміка природного руху населення в області явно негативна: кількість народжених зменшується, а померлих – збільшується і, як наслідок, відбувається природне скорочення населення. Заради справедливості слід відзначити, що загальна кількість народжених у 2008 році складає 16711 осіб, що на 424 дитини більше, ніж у 2007 році.

У міських поселеннях за 2008 рік народилося 8670 немовлят – це на 173 більше, ніж у 2007 році. У сільській місцевості протягом 2008 року з'явилося на світ 8041 немовля, що також більше проти минулого року. Хочеться вірити, що 2008 рік в цьому прані стане переломним для Вінниччини. Порівнюючи народжуваність у містах і селах можна сказати, що сільська місцевість значно поступається міській, хоча на селі проживає більша частка населення області (51%).

Варто зауважити, що у 2008 році природний рух населення області характеризувався збільшенням народжуваності водночас із збільшенням смертності. На фоні збільшення загального рівня смертності в області зростають втрати народжених. До втрат відносяться мертвонароджені, яких у 2008 р. зареєстровано 105 (із загальної кількості 16711 народжених), та діти, померлі у віці до 1 року, - 69 осіб. Порівняно з 2005 р. число померлих у цьому віці зросло з 9,1 до 9,6 дітей на 1000 живонароджених.

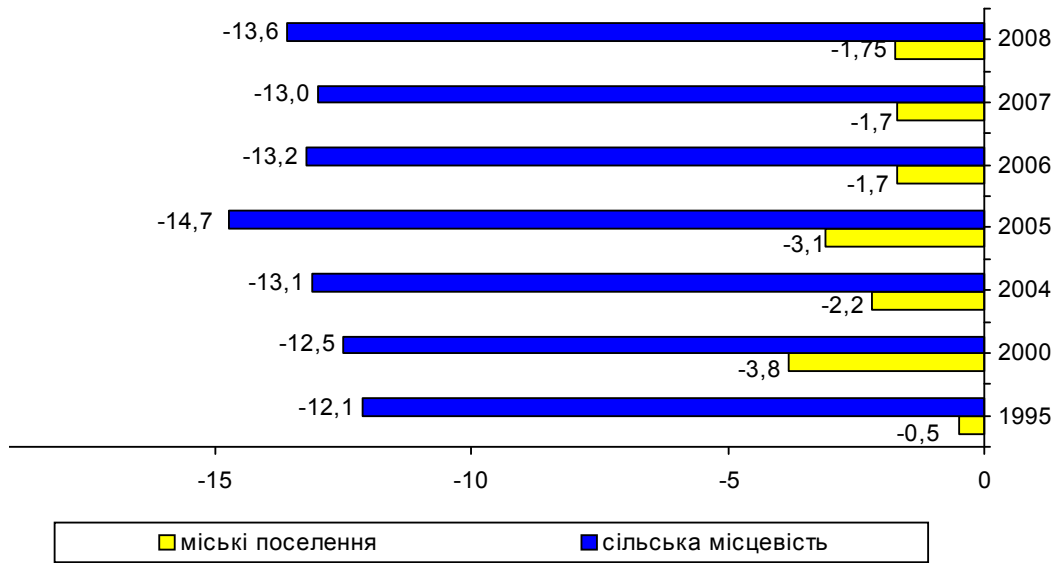

Рис. 1. Загальні коефіцієнти природного приросту (скорочення) населення (на 1000 наявного населення)

Демографічна складова формування кадрового потенціалу залежить також від статеві структури населення. Оптимальним для всіх вікових груп є співвідношення чоловіків і жінок 1:1, що забезпечує процес відтворення, визначає роль статі в суспільстві, впливає на процес формування праці. Як бачимо, в області такого співвідношення немає. На 1000 жінок приходить 843 чоловіки (у 2002 році – 839 чоловіків) (рис.2).

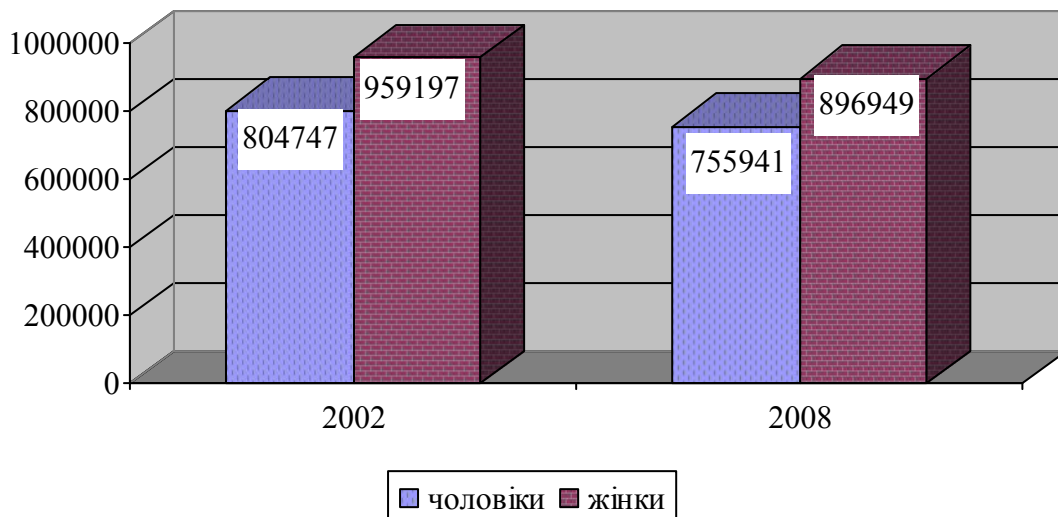

Рис. 2. Динаміка зміни чисельності населення Вінницької області за статтю

Наукові дослідження за допомогою аналізу демографічних показників відтворення населення показують загострення ситуації та поглиблення негативних тенденцій, що відбувалися протягом останніх 17 років [3]. Моніторинг демографічних процесів є одним із найголовніших компонентів комплексного дослідження сучасного стану демографічної ситуації, прогнозування її майбутнього розвитку, впливу на відтворення як населення в цілому, так і трудових ресурсів зокрема. Чисельність населення в області продовжує скорочуватися за рахунок зниження народжуваності та збільшення смертності.

Це явище характерне практично для всіх областей. Загальний показник народжуваності скоротився у 2008 р. до 9,8 осіб, а смертності збільшився до 16,2 осіб на 1 тисячу чоловік населення України. Ці показники у 1990 р. склали відповідно 12,6 і 12,1 осіб. Така несприятлива демографічна ситуація за розрахунками відділу проблем гуманітарної політики, людського розвитку та споживчого ринку зберігатиметься до 2020 р.

Хочемо звернути увагу ще на один фактор. На початок 2009 року кількість пенсіонерів у Вінницькій області становила 43,2 тис. осіб, що складає 26,2% до загальної чисельності населення. В 2002 році цей відсоток був значно меншим і становив 22,1%. Такі дані нашоухують нас на подальші роздуми і пошуки стосовно демографічної складової у процесі відтворення робочої сили села. Ми добре розуміємо, що лише показники чисельності населення не дають можливості зрозуміти стан демографічної ситуації в області, оскільки не менш важливим є аналіз вікової структури населення.

Специфіка демографічної ситуації у Вінницькій області в тому, що її жителі є найбільш "старим" населенням України. Питома вага осіб віком 60 років і вище в загальній чисельності населення становить 26,2% і є однією з найвищих у світі.

Основу трудових ресурсів будь-якої території становить населення працездатного віку. На його долю у Вінницькій області припадає 57,6% до загальної чисельності населення (рис.3).

Зниження частки молоді у віці 16-29 років серед населення працездатного віку зумовлено скороченням чисельності підлітків, що досягають працездатного віку і підвищений відтік молоді із села протягом досить тривалого періоду часу. Сьогодні молодь складає лише третину населення працездатного віку у порівнянні із 55% у 1980 р.

Зниження частки молоді у віці 16-29 років серед населення працездатного віку зумовлено скороченням чисельності підлітків, що досягають працездатного віку і підвищений відтік молоді із села протягом досить тривалого періоду часу.

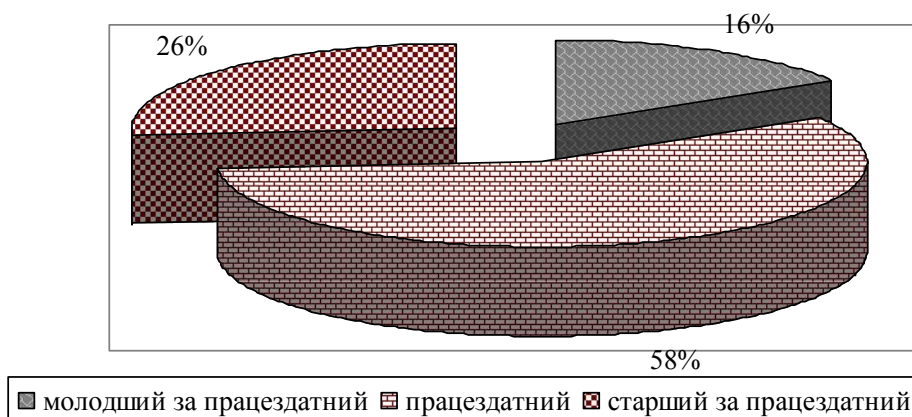

Рис.3. Розподіл постійного населення вінницької області за основними віковими групами

Демовідтворювальний потенціал, що міститься у віковій структурі населення, накопичений нашими предками, значною мірою є зменшеним. Причому в селах потенціал росту населення упав значно нижче від тих меж, які окреслюються існуючим режимом відтворення населення. "Виснаження" вікового складу населення сіл досягло такого рівня, коли при більш високій сумарній народжуваності, села мають менший потенціал росту населення, ніж міста, і цей потенціал рік від року зменшується, що і призводить до поглиблення депопуляції [1, 5].

Таблиця 3. Очікувана тривалість життя при народженні (років)

	Усього	У тому числі	
		чоловіки	жінки
1989–1990	70,90	65,90	72,20
1991–1992	69,34	63,90	74,41
1992–1993	69,03	63,64	74,11
1993–1994	68,28	62,99	73,33
1994–1995	67,80	62,36	73,10
1995–1996	67,69	62,24	73,07
1996–1997	67,68	62,29	73,02
1997–1998	67,92	62,53	73,22
1998–1999	68,84	63,43	74,13
1999–2000	67,91	63,29	73,55
2002–2003	69,41	64,02	74,83
2003–2004	69,30	63,79	74,91
2004–2005	68,77	63,01	74,76
2005–2006	68,78	63,00	74,78
2006–2007	69,02	63,20	75,02

2007–2008	69,20	63,32	75,33
-----------	-------	-------	-------

Природною основою формування трудового потенціалу села виступає життєвий потенціал сільського населення. Його абсолютна величина залежить від чисельності постійного населення сільських територій і середньої очікуваної тривалості життя людей при народженні [3].

Життєвий потенціал населення Вінницької області скорочується внаслідок зменшення чисельності населення Вінниччини, в той же час фактор середньої тривалості життя в останні роки дещо стабілізувався. Середня очікувана тривалість життя людей, народжених починаючи з 2005-2006 року в області, поволі зростає, більш відчутно це проявляється у жінок і менше – у чоловіків.

З метою пом'якшення та подолання демографічної кризи, зміцнення національної безпеки України урядом схвалена «Стратегія демографічного розвитку в період до 2015 року». Основними завданнями, визначеними Концепцією, є не тільки подолання депопуляції, скільки підвищення якості та рівня життя населення, збереження його життєвого та трудового потенціалу [7].

Висновки. Основою розвитку держави - є населення, його працересурсний та інтелектуальний потенціал, виробнича і духовна культура. Зміни в чисельності населення і ресурсів праці завжди впливають на розвиток не тільки продуктивних сил, а й виробничих відносин. Демографічні характеристики населення як узагальнення потенціалу його здоров'я, можливостей виконання соціально-економічних завдань розвитку, залежать від якості життя. Аналізуючи демографічну ситуацію з точки зору народногосподарських проблем, які постають перед суспільством, у тому числі перед аграрною сферою в певні періоди розвитку, слід розрізняти два її аспекти: перший характеризує стан трудових ресурсів, тобто ресурси праці - частину населення, а другий - його відтворення.

Демографічна ситуація в області складна, що потребує невідкладного втручання для виправлення ситуації. Державні заходи по підвищенню життєвих стандартів повинні мати доступ до кожного села, кожної людини.

Поліпшення демографічної ситуації звичайно слід пов'язувати з виходом із соціально-економічної кризи. Але подолання кризових явищ у відтворенні населення буде тим успішнішим, чим скоріше буде взятий на озброєння науково-обґрунтований підхід до поліпшення умов життя населення, а значить і умов його відтворення. Це поліпшення має бути найважливішою метою побудови суверенної держави і проведення соціально-економічних реформ. Ігнорування проблем відтворення населення і, зокрема, його відтворення як суб'єкта виробництва, свідчить про недооцінку демографічного фактора в

налагодженні ефективної економіки, про нерозуміння того факту, що невирішеність проблем відтворення здорового населення взагалі і його працездатної частини, тобто трудових ресурсів зокрема, давно стала економічно не вигідною, а сьогоднішня удавана економія на їх невирішеності може обернутися великими збитками для суспільства.

Література

1. Демографічні перспективи України до 2020р./ За ред. Стешенко В. – К.: Ін-т економіки НАН України. – 2004. – 326 с.
 2. Познаховський А.В. Формування територіальних ринків праці // Економіка АПК.- 2010.- №1.- С.68-72.
 3. Лузан Ю.Я. Соціально-трудова потенціал українського села // Економіка АПК.- 2010.- №1.- С.123-127.
 4. Державний комітет статистики України. Головне управління статистики у Вінницькій області, 2009 р. Терешко С.М., Воронова І.Ю.
 5. Заюков І. Компоненти сучасної демографічної кризи в Україні та їх вплив на трудовий потенціал // Україна: аспекти праці. – 2008. - №4. – С.41-46.
 6. «Про основні напрями розвитку трудового потенціалу в Україні на період до 2010 року» //Офіційний вісник України.- 1999.- №31, ст.1608.
 7. Постанова Кабінету міністрів України «Стратегія демографічного розвитку в період до 2015 року» //Офіційний вісник України.- 2006.- №26, ст.1898.
-

Summary

Influence of demographic factors is on recreation of labour potential of rural of Vinnytsya district. / N.U. Fischuk, B.P. Fischuk

In the processes of renovation of labor potential of villages, main attention is focused on demographical factors of forming and quality of labor resources in region agricultural sector.

Key words: labor potential, demography, labor market, employment, depopulation, migration processes.